

ЛЕКСІКА-СЕМАНТЫЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ АЙКАНІМІЧНАГА ПЕРАЙМЕНАВАННЯ (НА МАТЭРЫЯЛЕ НАЗВАЎ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТАЎ ВІЦЕБШЧЫНЫ)

Д. Г. Марчанка

adarja.marcanka@yandex.by;

Навуковы кіраўнік — С. М. Якуба, кандыдат педагагічных навук, дацэнт

Даклад прысвечаны аналізу айканімічных перайменаванняў на тэрыторыі Віцебшчыны. Мэта даследавання – вызначыць асноўныя лексіка-семантычныя асаблівасці новай айканімічнай назвы, прасачыць прычыны дэнамінацыі назваў населеных пунктаў. Навуковая навізна даклада заключаецца ў тым, што ўпершыню ў беларускім мовазнаўстве аб’ектам спецыяльнага даследавання сталі айканімічныя перайменаванні Віцебскай вобласці.

Ключавыя словы: айконім; айканімічнае перайменаванне; дэнамінацыя; тапанімічная аснова; апелятыў.

Назвы населеных пунктаў (айконімы) – важны пласт анамстыкі, у якім захавана гістарычная, культурная, моўная памяць народа. Вялікая колькасць айканімічных перайменаванняў звязана з рэалізацыяй Указа Прэзідыума Вярхоўнага Савета Беларускай ССР (ад 30.08.1964 г.) «Аб перайменаванні некаторых населеных пунктаў», што спрычыніла істотныя дэфармацыйныя змены ў айканімнай сістэме Беларусі.

Прынцыпы, крытэрыі найменняў і перайменаванняў населеных пунктаў закраналі ў сваіх працах многія даследчыкі, у прыватнасці: В. П. Лемцюгова [4], Л. М. Лыч [5], Г. М. Мезенка [6], Я. Н. Рапановіч [9], В. В. Шур [10] і іншыя.

Крыніцай інфармацыі пра перайменаваныя назвы Віцебшчыны і іх новыя адпаведнікі стаў «Слоўнік населеных пунктаў Віцебскай вобласці» Я. Н. Рапановіча [8] (фактычны матэрыял складае 92 адзінкі). Вывучэнне айконімаў у лексіка-семантычным аспекце паказала, што перайменаваныя назвы ўзыходзяць да сімвалаў савецкай эпохі: *Рассвет, Камунарка*; фларонімаў: *Малінава, Рамашкіна*; тапаграфічных назваў: *Рошча, Сцяпная*; гідронімаў: *Прудок, Рачная*; назваў падзей дзяржаўнага значэння: *Першамайка, Мірная*; фаўнонімаў: *Малькі, Рыбнае*.

Найбольшую групу перайменаваных назваў (26 % ад агульнай колькасці адзінак) складаюць айконімы, якія суадносяцца з **апелятывамі-сімваламі савецкай эпохі**. Як сцвярджае А. В. Кавалёва, такія перайменаванні найбольш пашыраны менавіта ў паўночных раёнах Віцебшчыны [1, с. 107–112]. Асновай для ўтварэння найменняў, суадносных з сімваламі савецкага часу, выступаюць імёны палітычных

дзеячаў: *Ільчоўка* (< Старабабылле, Віцебскі раён), *Уладзіміраўка* (< Царкавішча, Віцебскі раён), *Ульянаўка* (< Аўгустберг, Бешанковіцкі раён), *Свярдлова* (< Папіхова, Віцебскі раён).

Пасля 1964 года на карце Віцебшчыны з'явіліся такія айконімы, як *Атрадная*, *Дружба*, *Дружная*, *Рассвет* і іншыя. Іх з'яўленне абумоўлена імкненнем адлюстраваць у назвах «надзеі і спадзяванні на лепшае жыццё» [10, с. 145]. Як адзначае Э. М. Мурзаеў, у тапаніміі савецкай дзяржавы найменне *Рассвет* сустракаецца 30 разоў, *Дружба*, *Дружная* – 50, *Атрадная* – 47, *Прывольная* – 36 [7, с. 230–231]. Перайменаваныя назвы паселішчаў ў Віцебскай вобласці пацвярджаюць думку даследчыка пра пашырэнне такіх найменняў: *Рассвет* (< Чартоўшчына, Сенненскі раён), *Дружба* (< Яркі I і Яркі II, Аршанскі раён), *Дружная* (< Баўтухі, Віцебскі раён), *Атрадная* (< Абідаўка, Сенненскі раён), *Прывольная* (< Сапуны, Віцебскі раён).

Некаторыя перайменаваныя назвы ўтрымліваюць у сваім складзе кампаненты *красны* ці *новы*, звязаныя са станаўленнем і развіццём савецкай краіны: *Краснапольцы* (< Амерыка, Аршанскі раён), *Красновічы* (< Някрытае Сяло, Полацкі раён), *Наваселле* (< Бяда, Шаркаўшчынскі раён). У *Навасёлава* быў перайменаваны айконім *Двор Павулле* (Чашніцкі раён), у склад якога ўваходзіла найбольш прадуктыўная для ўсходнеславянскай тапаніміі лексема *двор*, якая, на думку В. П. Лемцюговай, сведчыць пра развіццё «форм землеўладання і землекарыстання» [3, С. 87].

Тапанімічнымі асновамі для 29 % перайменаваных назваў паселішчаў з'яўляюцца **фларыстычныя найменні (фларонімы)**. Частотнасцю ўжывання вызначаюцца апелятывы *вольха*, *бязроза*, *вішня*, *груша*, *каліна*, *маліна*: *Альховая* (< Забудычына, Расонскі раён), *Беразнякі* (< Сінябрухі, Гарадоцкі раён), *Вішнёвая* (< Чарапні, Віцебскі раён), *Грушава* (< Барадаўкі, Чашніцкі раён), *Калінава* (< Рызы, Віцебскі раён), *Маліннікі* (< Пусты Вугал, Глыбоцкі раён) і іншыя.

Адзінкавыя перайменаванні ўзыходзяць да назваў раслінаў (*асіна*, *клён*, *ліпа*, *рабіна*, *сасна*, *яблыня*; *васілёк*, *рамашка* (бел. *рамонак*), *колас*): *Асінавец* (< Маргі, Чашніцкі раён), *Сасновая* (< П'яны лес, Докшыцкі раён), *Васількі* (< Чухвары, Віцебскі раён), *Рамашкіна* (< Свіналупы, Гарадоцкі раён) і іншыя.

Айконімы, утвораныя ад **тапаграфічных назваў**, складаюць 20 % ад усіх перайменаваных назваў паселішчаў. Сярод іх можна вылучыць айконімы-арыенціры (*Забароўцы*, *Падлесце*), назвы, якія ўзыходзяць да найменняў лясных масіваў (*Лесіна*, *Рошча*), рэльефу (*Сінягорская*, *Зялёны Лог*); апелятывы, што характарызуюць роўныя ўчасткі зямлі (*Лугавая*, *Палявая*, *Сцяпная*).

У якасці асноў для новых назваў населеных пунктаў шырока выкарыстоўваліся **гідраграфічныя найменні (гідронімы)**, якія складаюць 15 % ад агульнай колькасці перайменаваных адзінак. Найбольш пашыраны такія тапаасновы, як *возера (Заазёрная, Прыазёрная, Надазёрная), рака (Зарэчча, Зарэчная, Парэчча, Рачная), прудок (Прудок, Прудцы)*. У перайменаваных назвах паселішчаў Віцебскага раёна знайшло адлюстраванне найменне галоўнай паўночнай воднай артэрыі Беларусі – Дзвіны. Ад назвы гэтай ракі ўтварыліся айконімы *Задзвінне і Прыдзвінне*.

Да назваў падзей **дзяржаўнага значэння** ўзыходзяць 7 % усіх перайменаванняў. Найбольшае пашырэнне атрымалі айконімы, у аснове якіх ляжыць назва свята *Першае Мая: Першамайка* (< Злыднікі, Гарадоцкі раён), *Першамайск* (< Свінное, Докшыцкі раён), *Майская* (< Лізуны, Сенненскі раён).

Найменшай колькасцю адзінак (3 % ад агульнай колькасці перайменаваных назваў) прадстаўлены айконімы, што ў якасці тапасновы маюць **фаўністычнае найменне (фаўнонім)**: *Малькі, Рыбнае, Салаўінае*.

Трэба адзначыць, што некаторыя назвы населеных пунктаў утвораны з парушэннем норм тапонімаўтварэння, таму што ўтваральнымі асновамі для іх паслужылі рускія апелятывы: *Атрадная, Лучазарная, Рамашкіна, Рассвет, Рошча*.

Звяртаючы ўвагу на лексіка-семантычныя асаблівасці перайменаваных айконімаў, адметнасць абраных тапаасноў для новых назваў, мэтазгодна засяродзіцца на прычынах і падыходах да перайменавання старой назвы. Адной з прычын дэнамінацыі айконімаў Віцебшчыны варта лічыць імкненне замяніць найменні, звязаныя са старымі рэаліямі, на новыя, якія б адлюстроўвалі ідэі і арыенціры савецкай дзяржавы, пра што сведчыць распаўсюджанасць такіх айконімаў, як *Авангардная, Зорка, Іскра, Камунарка, Савецкая, Ударная*.

Выкарыстаная падчас даследавання перайменаванняў класіфікацыя, прапанаваная А. В. Леванцэвіч [2, с. 18], дазволіла засяродзіцца на асноўных групах перайменаваных айконімаў: 1. назвы, якія нагадвалі пра ворагаў савецкай улады: *Стары Мар’яنفельд, Юдзенічы*; 2. назвы, звязаныя з рэлігіяй, служыцелямі культу: *Багі, Гапоны*; 3. назвы, пададзеныя немілагучнымі, абразлівымі словамі (як правіла, мянушкамі): *Няўбілы, Свіналупы*; 4. назвы-этнонімы, а таксама назвы, якія сведчылі пра моўны ўплыў суседніх народаў: *Малыя Ляхі, Падрасалай*; 5. старажытныя назвы, аманімічныя з сучаснымі словамі: *Халонкавічы, Чартоўшчына*.

Такім чынам, перайменаваныя айконімы Віцебшчыны з'яўляюцца адлюстраваннем савецкай эпохі. Многія з іх характарызуюцца аднастайнасцю тапаасноў з выразнай ідэалагічнай канатацыяй, пашыранай частотнасцю ўжывання ў межах адной адміністрацыйнай адзінкі, вызначаюцца асаблівасцямі ўтварэння з парушэннем норм беларускай літаратурнай мовы.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Кавалёва А. В.* Перайменаванні Прыпяцкага Палесся, утвораныя ад апеллятываў з сімвалічным значэннем // *Веснік Мазырскага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя І. П. Шамякіна.* 2016. № 2 (48). С. 107–111.
2. *Леванцэвіч Л. В.* Лінгвістычнае кразнаўства : вучэб.-метадыч. комплекс. Брэст : БрДУ, 2015.
3. *Лемтюгова В. П.* Восточнославянская ойконимия апеллятивного происхождения: названия типов поселений. Минск : Наука и техника, 1983.
4. *Лемцюгова В.* Роздум над лёсам і правапісам беларускіх уласных геаграфічных назваў // *Звязда.* 2002. 3–5 крас. С. 4.
5. *Лыч Л. М.* Назвы зямлі беларускай. Мінск : Універсітэцкае, 1994.
6. *Мезенко А. М.* Экология топонимии и уроки переименований // *Z badań nad współczesnymi językami wschodniosłowiańskimi i polskim / red. nauk. : B. Tichoniuk.* Zielona Góra, 2001. С. 33–42.
7. *Мурзаев Э. М.* Топонимика и география. М. : Наука, 1995.
8. *Рапановіч Я. Н.* Слоўнік населеных пунктаў Віцебскай вобласці / Рэд. П. П. Шуба. Мінск : Навука і тэхніка, 1977.
9. *Рапановіч Я.* Новыя назвы населеных пунктаў Беларусі // *Весці Акад. навук Беларускай ССР. Сер. грамадскіх навук.* 1982. № 1. С. 92–100.
10. *Шур В.* Беларускія ўласныя імёны. Беларуская антрапаніміка і тапаніміка. Мінск : Мастацкая літаратура, 1998.